

Література

1. Губарева О.С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС : дис канд. психол. наук : 19.00.06 / Губарева Ольга Семенівна. – Х., 2005. – 216 с.
2. Євсюков О.Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О.Ф. Євсюков ; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2006. – 172 арк.
3. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
4. Зеер Э.Ф. Ключевые квалификации и компетенции в личностно ориентированном профессиональном образовании / Э.Ф. Зеер // Образование и наука. – 2000. – № 3 (5). – С. 16–17.
5. Митина Л.М. Психологическое сопровождение выбора профессии : науч.-метод. пособ. / Л.М. Митина. – 2-е изд., испр. – М. : Флинта, 2003. – 184 с.
6. Новий тлумачний словник української мови / укл.: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 1: А – К. – 874 с.
7. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 6–15.
8. Перепелиця П.С. Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посіб. / П.С. Перепелиця, В.В. Рибалко. – Хмельницький : ТУП, 2001. – 330 с.
9. Пищулин В.Г. Модель випускника університета / В.Г. Пищулин // Педагогіка. – 2002. – № 9. – С. 22–27.
10. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 680 с.
11. Современный словарь иностранных слов. – М. : Иностранная литература, 1993. – 606 с.
12. Турчинов А.И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики / А.И. Турчинов. – М. : Московский психолого-социальный ин-т : Флинт, 1998. – 272 с.
13. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособ. / М.А. Чошанов. – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.
14. Parry S.B. The quest for competencies: competency studies can help you make HR decision, but the results are only as good as the study. Training, 33, 1991. – P. 48.
15. Spencer L.M., & Spencer S.M. Competence at work: models for superior performance. New York [etc.]: John Wiley, 1993. – P. 13–26.

УЛЬЯНОВА В.С.

ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах розвитку суспільства емоційний світ дитини виступає важливою спонукальною силою як вразливий та залежний від оточення. Особливо це стосується учнів початкової школи, оскільки на цьому віковому етапі відзначається превалювання емоційного компонента над інтелектуальним. Враховуючи цей факт, учителі мають приділяти значну увагу вихованню емоційної культури учнів молодшої школи, що вимагає

пошуку нових наукових поглядів, інноваційних педагогічних шляхів і засобів, які дають змогу зробити педагогічну роботу більш ефективною й результативною. Вважаємо, що знайти значні резерви в цьому плані можна за допомогою вивчення актуальних для сьогодення ідей науковців минулого, зокрема, фахівців з психології, яка є теоретичною основою для проведення педагогічних досліджень. Ці ідеї вимагають уважного вивчення, переосмислення та творчого впровадження в сучасну шкільну практику.

Як засвідчив аналіз психолого-педагогічної літератури, емоційна культура розглядається вченими як складник: моральної культури (Г. Шингаров, Л. Рувінський, В. Вічев, С. Іконникова та ін.; значний внесок у розвиток психологічної теорії емоцій зробили такі відомі науковці, як І. Гербарт, І. Джеймс, К. Ланге, І. Кеннон, Ч. Дарвін, Л. Фестингер, П. Симонов та ін.); культури спілкування (Г. Потиліко, Г. Якубанська та ін.); духовної культури особистості (В. Поплужний, В. Сухомлинський, О. Турська, І. Сілютина, Л. Сбитнева та ін.); культури особистості (І. Анненкова, І. Могилей, Л. Соколова та ін.). Психологічні аспекти формування емоцій в особистості шкільного віку розкриті в дослідженнях Б. Ананьева, Л. Виготського, О. Запорожця, Г. Костюка, О. Леонтьєва, В. Мухіна, П. Якобсона. Найявніші у молодших школярів особливі чутливості, чуйності до різноманітних емоційно-образних стимулів, проявів сильних емоційних реакцій на безпосередні враження проаналізовані в наукових працях таких дослідників, як І. Бех, О. Киричук, О. Кононко, В. Котирло, Я. Неверович. Специфічні особливості виховання емоційної культури в молодших школярів висвітлено в працях Н. Кудикіної, Л. Хоружи, К. Чорної.

Окремі аспекти проблеми виховання емоційної сфери особистості розглядалися також у контексті проведення наукових пошуків, присвячених: розвитку емпатії й моральних почуттів учнів молодших класів (Т. Гаврилова), формуванню емоційного ставлення, моральних почуттів (Н. Дмитракова, А. Ільїн, В. Тимченко, К. Радіонова), емоційному стимулюванню гуманних почуттів (М. Юр'єва). Значний інтерес у контексті дослідження викликає також аналіз досвіду зарубіжних педагогів щодо виховання емоційної культури молодших школярів засобами музичної педагогіки, проведений М. Лещенко.

Отже, теоретичний аналіз проблеми виховання емоційної культури в учнів молодшого шкільного віку виявив широкий спектр підходів до її вирішення з погляду різних наукових галузей. Однак ми з'ясували, що у психологічній науці накопичено значну кількість цінних наукових ідей, які недостатньою мірою використовуються в педагогічній галузі, зокрема у виховній роботі з молодшими школярами.

Мета статті – розкрити зміст, структурні та функціональні компоненти з виховання емоційної культури молодшого школяра.

Звернемось безпосередньо до розгляду поняття “емоційна культура” у вітчизняній та зарубіжній науковій думці. В українському педагогічному словнику воно розглядається як “розвинутість почуттів” та “здатність особистості оптимально управляти емоціями” [4, с. 116].

Особливе значення для нашого дослідження мають праці В. Сухомлинського, саме він одним з перших використав поняття “емоційна культура”, і особливо важливим для нашого дослідження є розкриття педагогом сутності емоційної культури саме молодшого школяра. В. Сухомлинський був переконаний, що “емоційна культура є особливою сферою духовного життя людини”, що “без широкого і повного діапазону емоцій та почуттів не буде повноцінної людини”; він розкривав особливості емоційної культури через різноманітність її зв’язків з іншими видами духовної культури (моральною, естетичною та ін.), але був проти ототожнення та заміни емоційної культури іншими аспектами духовності особистості [5].

Функціонування культури неможливе без її реалізації у діяльності, у практиці повсякденної поведінки, яка передбачає наявність суб’єкта, який може будувати систему дій, та наявність об’єкта, на який спрямована поведінка, а також певної програми дій і механізму оцінювання її ефективності [1]. Тож емоційна культура реалізується через емоційну поведінку, яка має внутрішній (емоційні стани) та зовнішній (вербальний, невербальний) вияв.

Складовими емоційної культури, як і будь-якої іншої культури, є цінності, норми та санкції, які здійснюють регуляцію поведінки: система цінностей функціонує у вигляді стереотипів поведінки, а їх практичним втіленням є норми. Соціальні норми розглядаються як вимоги суспільства до особистості, у яких визначені межі можливого і припустимого в її поведінці. Оскільки норма несе в собі вимоги обов’язкового виконання, в ситуації вибору це призводить до зіткнення особистісних і суспільно-нормативних мотивів, у результаті чого відбувається їх корегування і здійснення вибору особистістю. Отже, цінності захищаються нормами, таку саму роль щодо норм виконують санкції [6].

Б. Додонов у своїй праці “Емоція як цінність” висуває ідею про подвійність людських емоцій, згідно з якою, емоції людини, виконуючи роль оцінок інших цінностей, можуть одночасно виступати і як самостійні цінності. Самоцінність емоцій визначається не лише тим, що вони необхідні людині для орієнтування в навколишньому світі, але й для орієнтування у своєму внутрішньому стані [2].

Тож у контексті цього підходу можна говорити про те, що емоційна культура реалізується особистістю через емоційну поведінку і, розглядаючи емоції як цінність, можемо говорити про наявність відповідних стереотипів емоційної поведінки, яка склалася в процесі розвитку суспільства, а відповідно до неї – про вироблення норм, правил і санкцій.

Останнім часом у зв’язку з посиленням уваги до значення емоційної сфери у життєдіяльності особистості науковці обґрунтували та виділили поняття “емоційний інтелект” (Д. Големан, Дж. Майер, П. Селовей). Під “емоційним інтелектом” розуміють певний комплекс індивідуальних якостей або рис, що відповідають за те, наскільки вплив емоційних явищ виявиться корисним або шкідливим для поведінки. Основними складовими емоційного інтелекту є такі: сприйняття та виявлення емоцій (здатність

ідентифікувати емоційні явища); посилення мислення за допомогою емоцій; розуміння емоцій (здатність переходити від одного емоційного стану до іншого, розуміння та адекватне виявлення емоцій); управління емоціями [1]. Завдяки виникненню цього поняття можна по-новому поглянути на сутність емоційної культури особистості.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можемо зазначити, що емоційна культура реалізується в адекватній емоційній поведінці і регулюється за допомогою відповідних цінностей, норм, правил та санкцій, які вироблені людством. Здійснення контролю за емоційною поведінкою вимагає свідомого використання цих правил і норм, відбору найбільш відповідних ситуації форм її виявлення, здатності особистості до рефлексії. У процесі емоційної поведінки особистість прагне до самовиявлення, тобто спостерігається особистісна спрямованість на задоволення потреби в переживанні емоцій та почуттів. Особливості їх виявлення залежать від емоційності людини, яка пов'язана з іншими особистісними характеристиками (тип нервової діяльності, темперамент та ін.), а найвищим рівнем сформованості регуляційного механізму є емоційна компетентність. Особлива увага приділяється структурним компонентам емоційної культури, до яких ми зараховуємо: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, конативний та аналітико-рефлексивний.

Характеристика структурних компонентів емоційної культури.

Мотиваційно-ціннісний компонент пов'язаний із емоційною спрямованістю, яка є системоутворювальною властивістю особистості, відображає її внутрішній світ і поєднує в собі сукупність мотивів, які впливають на її поведінку та відбір засобів, спрямованих на досягнення поставленої мети. Характер виявлення у молодшого школяра: наявність інтересу до знань про сутність та значення емоційної сфери, прагнення зрозуміти власні емоції, почуття та наявність бажання управляти ними, прагнення зрозуміти та брати участь у переживаннях інших людей, потреба підтримувати в собі та в інших позитивні емоційні стани.

Аналітико-рефлексивний компонент характеризується: здійсненням вибору дитиною власної емоційної поведінки, яка буде більш доцільною і відповідатиме культурним нормам суспільства. Наявність саморегуляції та самооцінки емоційної поведінки. Важливу роль у регуляції та оцінюванні емоційної поведінки особистістю відіграє рефлексія, яка допомагає пізнати себе, усвідомити свої емоційні можливості та спрямована на осмислення своїх власних дій, цілей, методів, результату, причин і наслідків.

Когнітивний компонент. Його складником є знання, які можуть дати цілісне уявлення про норми, форми та способи реалізації особистістю адекватної емоційної поведінки, про цінності емоційної культури; знання, які дають змогу оволодівати соціальними поняттями, оцінними еталонами та здійснювати рефлексію. Характер виявлення у молодшого школяра: наявність знань про значення емоцій та почуттів, засобів управління емоційною поведінкою, вербальних форм виявлення про вплив та результати емоційних реакцій на оточуючих.

Конативний компонент – характеризує індивідуальний досвід особистості та виявляється в її емоційних якостях та вміннях: пізнавальні, інтелектуальні, комунікативні, емоційно-психологічної регуляції, перцептивні вміння, експресивні, емпатійні. Наявність якостей особистості: емоційна чуйність, чуттєвість; індивідуальна емоційність; емоційна комунікабельність; емоційна експресивність та емпатія; емоційна креативність і наявність умінь розрізняти емоції та почуття й орієнтуватися в специфіці їх проявів; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, власними переживаннями та зовнішніми їх проявами, співчувати й співпереживати іншому, оцінювати, регулювати власні емоційні реакції та стримувати негативні прояви, а також оцінювати й регулювати характер їх виявлення в інших, адекватно реагувати на емоціогенні ситуації.

Висновки. Отже, емоційна культура є складником культури особистості, під якою ми розуміємо динамічну якість особистості, яка характеризується емоційною спрямованістю, виявляється в адекватній емоційній поведінці, що свідомо регулюється нормами та правилами і ґрунтується на емоційній компетентності особистості.

Емоційна культура поєднує в своїй структурі мотиваційно-ціннісний, конативний, когнітивний, аналітико-рефлексивний компоненти. Мотиваційно-ціннісний розкриває емоційну спрямованість дитини на ціннісне ставлення до переживань, когнітивний компонент розкриває теоретичні знання, у конативному характеризується індивідуальний досвід особистості, в аналітико-рефлексивному компоненті розглядаються необхідні емоційні поведінки особистості. Перспектива подальшого дослідження передбачає виділення критеріїв та показників рівнів сформованості емоційної культури та розроблення моделі її формування у молодшого школяра.

Література

1. Goleman D. Emotional intelligence. – N. Y. : Bantam Books, 1995.
2. Додонов Б.И. Эмоции как ценность / Б.И. Додонов. – М., 1978.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2001. – 245 с.
4. Словарь психолога практика / сост. С.Ю. Головин. – Мн. : Харвест ; М. : АСТ, 2001. – 976 с.
5. Сумлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
6. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Федорова М.А. Виховання культури поведінки у дітей 6–7 років в умовах навчально-виховного комплексу “школа – дитячий садок”: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / М.А. Федорова. – Житомир, 2005. – 230 арк.
8. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л. Фестингер. – СПб. : Ювента, 1999. – С. 15–52.